

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНІЙ ВІКТИМІЗАЦІЇ

FOREIGN EXPERIENCE OF PREVENTING THE RECURRENT VICTIMIZATION

Церкуник Л.В.,

*асистент кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородського національного університету»*

У статті розглядаються загальні напрями діяльності громадських організацій деяких зарубіжних країн у запобіганні рецидивній віктимізації. Автором проаналізований досвід роботи різних організацій віктимологічної спрямованості та виокремлені позитивні шляхи імплементації державної підтримки віктимологічних програм в Україні. Доведена необхідність запровадження міжнародних віктимологічних методик запобігання злочинам у національну практику.

Ключові слова: запобігання, рецидивна віктимізація, жертва, потерпілий, зарубіжний досвід.

В статье рассматриваются основные направления деятельности общественных организаций ряда зарубежных стран в предотвращении рецидивной виктимизации. Автором проанализирован опыт работы разных организаций виктимологической направленности и выделены позитивные пути реализации государственной поддержки виктимологических программ в Украине. Доказана необходимость внедрения в национальную практику международных виктимологических методик предотвращения преступлений.

Ключевые слова: предотвращение, рецидивная виктимизация, жертва, потерпевший, зарубежный опыт.

Present paper considers the general trends of activities of the public organizations in some foreign countries in preventing the recurrent victimization. The author has analyzed the experience of functioning of various victimologically-oriented organizations and distinguished the positive ways of implementation of the state support of the victimologic programs in Ukraine. The necessity of implementing the foreign victimologic methods of preventing the crimes into the national practice has been proven.

Key words: prevention, recurrent victimization, victim, aggrieved person, foreign experience.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Практика надання допомоги жертвам злочинів може з повним правом трактуватися як особлива форма віктимологічного запобігання. Її запобіжну дію спрямовано на запобігання вторинної віктимізації особи. Як свідчать кримінологічні дослідження, після вчинення злочину віктимність жертви підвищується, зростає ступінь ймовірності того, що злочинне діяння щодо її повториться. Причому вторинна віктимізація часто буває для особистості навіть важчою, ніж первинна. Побічний допоміжний жертвам сприяє і запобігання первинної віктимізації, оскільки привертає увагу громадськості до віктимологічної проблематики, сприяє пропаганді серед населення віктимологічних знань.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.

На сьогодні віктимологічне запобігання злочинам є предметом дослідження таких науковців, як: Джужа О.М., Даньшин І.М., Давиденко Л.М., Закалюк А.П., Зелінський А.Ф., Рибальська В.Я., Карпеця І.І., Квашиш В.Є., Коновалов В.П., Колб О.Г., Колб І.О., Кузнєцова Н.Ф., Литвинов О.М., Міньковського Г.М., Моїсєєв Є.М., Туляков В.О. та ін.

Мета статті – дослідити загальні напрями діяльності громадських організацій деяких зарубіжних країн у запобіганні рецидивній віктимізації та запропонувати запровадження міжнародних віктимологічних методик запобігання злочинам у національну практику.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У країнах

Західної Європи, США та Канаді важливим, а не рідко і основним елементом системи віктимологічного запобігання злочинності є громадські організації, створені з метою захисту інтересів жертв злочину, надання їм допомоги та протидії рецидивній віктимізації.

Участь громадськості у запобіганні злочинам становить одну з головних віктимологічних ідей. Тут ми маємо справу з тим випадком, коли наукова ідея органічно поєднується з процесами інституціоналізації громадського руху, який зароджується стихійно.

Віктимологічний вплив спирається на природний людський інстинкт самозбереження і властиве людям прагнення до самозахисту, що не вимагає значних матеріальних витрат [1, с. 216].

Саме тому даний напрям впливу на злочинність отримав підтримку громадськості. Для забезпечення інтересів жертв на законодавчому рівні організації проводять офіційні і приватні зустрічі з представниками влади; беруть участь у засіданнях комітетів і комісій парламенту, уряду, в колегіях міністерств; надають допомогу в підготовці законопроектів; запрошують законодавців, урядовців на свої з'їзди, конгреси, наради; формують громадську думку і регулярно працюють із засобами масової інформації; готують доповіді, послання від імені жертв кримінальних посягань до органів влади; здійснюють зустрічі з найвищими керівниками держави, включаючи президента країни.

У 2000-ні рр. аналогічні організації почали активно створюватися і в Україні. Найбільш відо-

мими і, мабуть, найбільш дієздатними з них є об'єднання ошуканих вкладників. Проте за ступенем впливу на прийняття значущих державних рішень їх важко порівняти і організаціями Західної Європи і США.

Вважаємо, не в останню чергу це пов'язано з тим, що в Україні до цього часу не розроблена нормативно-правова база легального лобізму, а значить, відсутні реальні передумови для ефективного впливу такого роду інститутів громадянського суспільства на владу.

Так, у США вже з 1946 р. функціонує Федеральний закон про регламентацію лобістської діяльності [2, с. 24].

Громадські рухи, що об'єднують жертв злочинів або осіб, зацікавлених у наданні допомоги жертвам, з'явилися більше сорока років тому у Великобританії і США і послужили зразком для створення подібних об'єднань в інших країнах Західної Європи.

Ці організації надавали підтримку жертвам принаймні в трьох формах:

1) допомога у взаємодії з поліцією в період розслідування справи, психологічна підтримка жертвам в перші дні після злочину;

2) допомога на стадії суду;

3) допомога у формі фінансових або інших форм компенсації, надання приміщень для тимчасового проживання.

У кожному випадку представники організацій прагнуть допомогти в питаннях взаємодії з адвокатами і, що більш важливо, виявляються частіше затребувані у взаємодії зі страховими агентствами.

Аналізуючи досвід роботи різних організацій віктимологічної спрямованості, кримінологи зазвичай виділяють чотири позиції:

1) організаційну структуру;

2) відносини з іншими організаціями віктимологічного профілю;

3) характер об'єкта допомоги;

4) пріоритетні напрями злочинів, за якими ведеться робота [3, с. 14].

Розглядаючи організаційну структуру, зазвичай розрізняють добровільні неурядові організації та організації, в роботі яких в тій чи іншій формі бере участь держава. Останні існують в Іспанії, Бельгії, Німеччині. Однак вони являють собою виняток, переважна більшість програм допомоги жертвам у країнах Західної Європи, США і Канади забезпечені недержавними організаціями і агенціями, які часто отримують значну фінансову допомогу від держави.

Так, у Нідерландах прийнята система прямого урядового фінансування громадських віктимологічних фондів. У Німеччині певні податки або штрафи можуть йти безпосередньо на фінансування допомоги та компенсаційні виплати жертві. Однак урядова фінансова підтримка рідко враховує витрати на організаційну діяльність фондів, які постійно потребують допомоги волонтерів. І часто сама фінансова допомога ставиться в залежність від наявності достатнього числа ентузіастів.

Для координації діяльності віктимологічних організацій у ряді країн Західної Європи, США і Канаді створюються загальнонаціональні органи, комітети, ради тощо, які забезпечують відповідність роботи фондів і організацій національним стандартам благодійної діяльності, розробляють методичні рекомендації щодо вдосконалення віктимологічної пропаганди, збирають та узагальнюють найбільш цікавий досвід, забезпечують зв'язок громадських організацій з урядовими структурами і сприяють встановленню контактів з аналогічними організаціями за кордоном.

В Англії це Національна асоціація підтримки жертви злочинів, що діє з 1979 р. У Франції – Національний інститут допомоги жертвам злочинів, створений в 1986 р. для координування діяльності більш ніж шістдесяті місцевих віктимологічних асоціацій. У Нідерландах діє Національна організація підтримки жертви. У США діє Національна організація допомоги жертвам (NOVA).

Серед державних органів, з якими віктимологічні організації здійснюють систематичну взаємодію, центральне місце займає поліція. У деяких випадках офіси організацій безпосередньо розташовані в поліцейських відділеннях.

Ключова перевага цього – можливості координації дій і співробітництва між поліцією і громадськістю з надання допомоги жертві. Подібний підхід також працює в режимі інформаційно-консультативного центру, де консультації нерідко проводять офіцери поліції.

Спеціалізація віктимологічних організацій у ряді країн визначається згідно із спеціальним характеристиками жертв.

У США багато віктимологічних програм орієнтовано виключно на осіб похилого віку, жінок, дітей.

В Ірландії існує спеціальна організація для віктимологічної профілактики злочинів проти туристів – Сервіс із підтримки жертв серед туристів – 2000.

В Англії спеціалізація переважно пов'язана з характером злочину (тяжкі злочини проти особистості, зґвалтування, фінансові шахрайства і т. п.).

За матеріалами періодичних видань США, Канади, Великобританії, виділимо найбільш суттєві етапи розвитку віктимологічного руху.

В Англії перша програма підтримки жертв злочинів була прийнята в Брістолі в 1973–1974 рр., як програма діяльності незалежного громадського агентства, яке здійснювало систематичне співробітництво з поліцією та органами юстиції. Успішним стало створення в 1979 р. Національної асоціації підтримки жертви злочинів, яка вже в 1980 р. через численні фонди та організації реалізувала 256 програм і надала допомогу 125 тис. громадянам. У 1999 р. було реалізовано вже 374 програми [4, с. 156].

Фінансова підтримка була спочатку отримана Асоціацією від приватних спонсорів, а надалі основна частка фінансування припадала на державний бюджет. Особливістю англійської віктимологічної політики є тісна співпраця Національної асоціації з поліцією, чого немає в інших країнах Західної Європи.

У Нідерландах робота з підтримки жертв злочинів стала проводитися з 1970-х рр. Перші проекти віктимологічного профілю були реалізовані громадськими фондами в 1975 р. Стратегія віктимологічної профілактики полягала в тому, щоб зосередитися на матеріальних і емоційних проблемах жертв злочину. Міністерство юстиції профінансувало три експериментальних проекти. У 1983 р. була сформована Національна організація підтримки жертв (NOVS).

У Нідерландах в основному робиться акцент на наданні віктимологічної інформації, порад, надання психологічної підтримки, допомоги в отриманні страховки. На відміну від Англії, в Нідерландах найбільша увага приділялася роботі з жертвами тяжких злочинів.

У США, на відміну від країн Західної Європи, найбільший акцент робиться на наданні допомоги жертві під час судового розгляду, включаючи консультації, фінансову підтримку, різного роду посередництво. Підтримка на ранньому етапі посткримінальної ситуації виявляється у випадках тяжких злочинів проти особи, включаючи транспортування жертви з місця злочину, надання оперативної консультативної допомоги.

Уже в 1972 р. у США були створені перші три великі проекти допомоги жертвам злочину:

- 1) програма допомоги жертвам злочину в Сент-Луїсі;
- 2) в Сан-Франциско створюється організація «Жінки проти насильства»;
- 3) у Вашингтоні створюється «Кризовий центр».

Усі ці організації орієнтовані на виконання віктимологічних програм.

У 1974 р. Конгрес США приймає Акт проти запобігання жорстокого поводження з дітьми та паралельно засновує Національний центр проти жорстокого поводження з дітьми та злочинного нехтування (NCCSA). Цей центр формує федеральну базу даних, забезпечує інформацією, методичною і технічною допомогою зацікавлених осіб і організацій, розробляє зразкові програми протидії дитячій віктимізації.

У 1976 р. Національна жіноча організація формує цільову групу, покликану всебічно дослідити проблему насильства проти жінок. У штаті Каліфорнія створюються перші притулки для жінок, які зазнали насильства. А в штаті Орегон приймається закон, що передбачає обов'язковий примусовий арешт кривдника у випадках сімейного насильства.

У 1978 р. формується Національна коаліція проти сексуального насильства (NCASA) і Національна коаліція проти сімейного насильства (NCADV), які починають активно лобювати в Конгресі США законопроекти про заходи щодо запобігання сімейного насильства та про надання допомоги жертвам злочину.

У 1979 р. створюється громадська організація під назвою Інститут адвокатських послуг жертвам кримінальних злочинів (crime victims), яка повинна забезпечити захист прав жертв злочинів у цивільних і кримінальних судах.

У 1981 р. вона перейменовується в Організацію юридичної допомоги жертвам (VALOR). Також в 1981 р. Конгрес США затверджує Акт про запобігання кіднепінгу (викрадення дітей), який передбачає ряд заходів психологічної реабілітації жертв цього злочину, фінансової та юридичної допомоги їхнім батькам.

Важливим для віктимологічного руху стало заснування в жовтні 1981 р. загальнофедерального «Дня єдності», присвяченого пам'яті жінок, загиблих в результаті насильницьких злочинів. Цей пам'ятний День об'єднав всіх тих, хто займався проблемами насильства і став свого роду національним «Днем віктимолога».

У 1982 р. президентом США Рональдом Рейганом формується цільова група дослідження проблем жертв злочинів, яка проводить публічні слухання в найбільших містах Америки і розробляє в результаті 68 рекомендацій, які стають основою для вироблення федеральної віктимологічної політики та розроблення нових програм віктимологічної профілактики та допомоги жертвам злочинів.

У 1983 р. Департамент юстиції США створює Офіс для жертв злочину (OVC), який повинен здійснювати реалізацію рекомендацій президентської цільової групи дослідження проблем жертв злочинів. Міжнародна Асоціація начальників поліції приймає Біль про права жертв злочину (Crime Victims Bill of Rights) і засновує міжнародний комітет прав жертв, діяльність якого має привернути особливу увагу посадових осіб правоохоронних органів до проблем жертв злочинів.

1984 р. був відзначений виділенням великих коштів від приватних осіб і від держави для надання допомоги жертвам злочинів і на проведення віктимологічної профілактики. Формується загальнофедеральний Фонд жертв злочину і до 1995 р. його бюджет становить 233 907 256 дол.

Президент США підписує Акт допомоги правосуддю, який встановлює фінансову програму допомоги для державних органів, органів місцевого самоврядування та різних фондів для розроблення і реалізації 200 нових програм роботи з жертвами злочинів.

У 1985 р. Генеральна Асамблея ООН приймає міжнародну Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою. Президент США затверджує Товариство дитячої безпеки, яке повинно сприяти поширенню інформації про можливість забезпечення безпеки дітей і формувати стійку негативну установку в суспільстві щодо осіб, які допускають жорстоке поводження з дітьми.

У 1986 р. приймається поправка до Конституції США, яка надає жертвам злочинів право на відшкодування шкоди.

А в 1988 р. засновується загальнонаціональний центр, покликаний займатися проблемами насильства проти людей похилого віку (NARCEA).

У 1990 р. Конгрес США приймає Акт про статистику «злочинів ненависті» (Hate Crime Statistics Act), тобто злочинів расового, етнічного характеру, злочинів,

що базуються на нетерпимості до іновірців, мігрантів, представників сексуальних меншин. Акт наказу Генеральному прокурору збирати статистичні дані про жертви злочинів, що мотивуються расовим, національним і релігійним упередженням, а також негативним ставленням до сексуальної орієнтації жертви.

У 1997 р. на розгляді в Конгрес США низкою громадських організацій вноситься Білл про права жертв сексуального насильства. У 1998 р. публікуються результати першого національного опитування громадської думки, який досліджує ставлення громадян до питань протидії насильству та надання допомоги його жертвам. За рішенням Конгресу США починає формуватися національний банк даних на злочинців, які здійснювали акти сексуального насильства щодо дітей. Усе це дає можливість використовувати цей банк даних для ведення профілактичної роботи серед потенційних жертв та їхніх батьків, а також передавати відповідні дані органам місцевого самоврядування на підставі Закону Меган.

Закон Меган (англ. Megan's Law) – назва прийнятого в 1994 р. федерального закону США, який зобов'язує правоохоронні органи надати відкритий доступ громадськості до інформації, до баз даних про осіб, які вчинили статеві злочини і перебувають на обліку. Закон Меган федерального рівня був прийнятий в якості підрозділу закону Джейкоба Веттерлінга, який раніше в 1994 р. ввів вимогу про обов'язковий облік осіб, які вчинили статеві злочини [6; 7]. Згідно із цими Законами окремі штати самостійно вирішують, які дані будуть перебувати у відкритому доступі і як будуть поширюватися. Зазвичай це ім'я і прізвище злочинця, його фотографія, місце проживання, дата вчинення та опис злочину, за який злочинець був засуджений. Ці дані зазвичай розміщуються на веб-сайтах з відкритим доступом, хоча можуть бути надруковані в газетах, а також поширюватися за допомогою буклетів. На федеральному рівні закон Меган зобов'язує осіб, засуджених за вчинення статевих злочинів щодо неповнолітніх, повідомляти місцеві правоохоронні органи про будь-які зміни свого місця проживання і роботи після звільнення з місць позбавлення волі (ув'язнення) і психіатричної лікарні. Подібна вимога може бути встановлена протягом певного часу (зазвичай близько десяти років) або тимчасово. Деякі штати мають право вести облік осіб, які вчинили будь-який статевий злочин, навіть якщо цей злочин вчинено не по відношенню до дитини [7].

Останні роки суспільні і державні інститути США основну увагу приділяють питанням антитерористичної профілактики, в тому числі питанням допомоги жертвам терору і відповідній віктимологічній пропаганді. Виділяються значні суми для забезпечення відшкодування шкоди жертвам терористичних актів, розширення компенсації і послуг жертвам як у США, так і за межами країни.

Програми допомоги жертвам злочину з'явилися в країнах Західної Європи приблизно в один і той же час. Принципових відмінностей у системі віктимологічної профілактики та віктимологічної політики в цих країнах немає: в основі лежать загальні теоретичні принципи позитивістської, критичної віктимології, орієнтири практичної роботи засновано на сучасній соціологічній базі. Основним суб'єктом віктимологічної профілактики є громадські організації за активної підтримки та регулятивної діяльності з боку держави [8, с. 132].

Загальні принципи віктимологічної політики визначаються поняттями справедливості і суспільної солідарності, що зафіксовано в Конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, прийнятої державами-членами Європейської ради в листопаді 1983 р. Відмінність полягає в розстановці акцентів у профілактичній діяльності.

Так, конструктивні відносини з поліцією скрізь трактуються як ключова умова надання ефективної допомоги жертві злочину. Однак у Нідерландах ступінь взаємодії громадських організацій з поліцією вище, ніж в Англії або США.

У США більший акцент робиться на наданні віктимологічних рекомендацій жертві, в країнах Європи на першому місці стоїть практична допомога.

Існуючі відмінності пов'язані з відмінностями в якісних параметрах правової і загальної культури, вони залежать від ступеня згуртованості суспільства, сформованої практики діяльності поліції та стереотипних відносин до неї з боку населення, меж відкритості приватного простору особи.

У цілому бачимо чітко виражену тенденцію розвитку системи віктимологічної профілактики в країнах Західної Європи (насамперед у США). І тут проглядаються, точніше позначаються три етапи:

1) розроблення теоретико-прикладних основ віктимології – друга половина 1940-х – початок 1960-х рр.;

2) формування громадських організацій віктимологічного характеру – середина 1960-х – кінець 1970-х рр.;

3) підвищення ролі держави в реалізації віктимологічної політики, активізація розроблення нормативно-правової бази віктимологічної профілактики – середина 1970-х – кінець 2000-х рр.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, найважливішою функцією віктимологічної профілактики стає підтримання в суспільстві необхідного співвідношення між неминучими процесами криміналізації і декриміналізації соціуму, які є наслідком об'єктивних причин [9, с. 21]. Це означає, що в запобіжній діяльності створюються регіональні та міжрегіональні більше зони соціальної самоорганізації. Ці зони являють собою механізм розвитку здібностей суспільства до самоорганізації, до розвитку соціального порядку і зміцнення законності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ривман Д.В., Устинов В.С. Виктимология: учебник. СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. 332 с.
2. Тенов Т.З. Лоббизм как политико-правовой институт: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2001. 27 с.
3. Mawby R. Y., Gill M. L. Crime Victims. London, 1987. 204 p.
4. Navies P., Francis P., Jupp V. Victimization: Theory, Research and Policy. N. Y., 2003. 144 p.
5. Вандышев В.В. Теоретические и практические аспекты взаимосвязи криминологии и виктимологии: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Ленинград, 1989. 484 с.
6. Wright R. G. Sex offender laws: failed policies, new directions. Second edition. Springer Publishing Co Inc, 2014. 408 p.
7. Закон Меган. Вікіпедія. URL: https://ua.wikipedia.org/wiki/Закон_Меган#cite_note-3.
8. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений: учеб. пособие. Ленинград: ВПУ МВД СССР, 1975. 154 с.
9. Адигюзанов К.А. Проблемы виктимизации населения: пособие. Махачкала, 2002. 88 с.